

FORNMINNEN I GUSTAVSBERG OCH INGARÖ FRÅN ISTIDEN TILL 1000 E.KR.

UTARBETAT AV GÖRAN LUNDBLAD

Kartor över strandlinjer i skala 1:50000
Övriga kartor i skala 1:10000

Fornminnen i Gustavsberg och Ingarö.

Människans historia i Sverige börjar med att den sista inlandsisen drog sig norrut och försvann. Omkring år 8000 f.Kr. hade isen smält så långt, att isranden låg i höjd med Stockholm. Under istiden ändrades våra landformer radikalt. Spår från äldre tider blev dock kvar. Sprickdalar och förkastningar kan vi fortfarande se i vår kommun. Kolström är till stor del en sprickdal. Farstaviken- Ösbyträsk är en kombination av sprickdalar och förkastningar. Istiden lämnade efter sig rullstensåsar, slipade berghällar med isräfflor och jättegrytor. I vår kommun är Ingarö särskilt rikt på åsar, t.ex. mellan Återvall och Brunn. Många av dessa praktfulla monument har fått stora sår, som inte kan läkas. Grusgroparna på Ingarö är utmärkta exempel på 1900-talsmänniskans fantastiska förmåga att förstöra naturen. Jättegrytor finns på åyskilliga ställen. I Gustavsberg är de rikligast förekommande strax söder om Ösbyträsk. Berget mellan Ösbytorp och Ösbyträsk är fullt med sma jättegrytor. Där finns också en större outgrävd jättegryta. Närmare Betsede finns på två olika ställen ett antal större jättegrytor. Alla dessa ligger på den plats, där en isälv rann fram under isen över Skjutbanan vid Lugnet. När den älven träffade bergen söder om Ösbyträsk uppstod en kraftig slipning. Grävningarna för Munkmoraområdet har frilagt lager av isälvsgrus.

När isen drog sig tillbaka, var Sverige ett ogästvänligt land, ett tundralandskap. Renjägare kom till Sverige över Danmark, där det då var landförbindelse. Östersjön var en insjö med sött vatten. Svea älv vid Degerfors var ende förbindelsen med Atlanten och Uppland var sjöbotten under denna period, Ancylustiden.

När isen försvann, började landhöjningen. Den blev kraftigast i norra Sverige. Östersjön blev så småningom ett salthav, Litorinahavet. Detta skedde omkring 5500 f.Kr. Klimatet var varmt och maritimt. I våra trakter var det endast de högsta delarna av Södertörn, som stack upp ur havet. De äldsta bolämningarna i Uppland är från omkring 4000 f.Kr. och finns i Vittinge kommun på en höjd av 64 meter över havet, men från den här tiden, den äldre stenåldern, finns inga spår av människor i Stockholms närhet.

Yngre stenåldern.

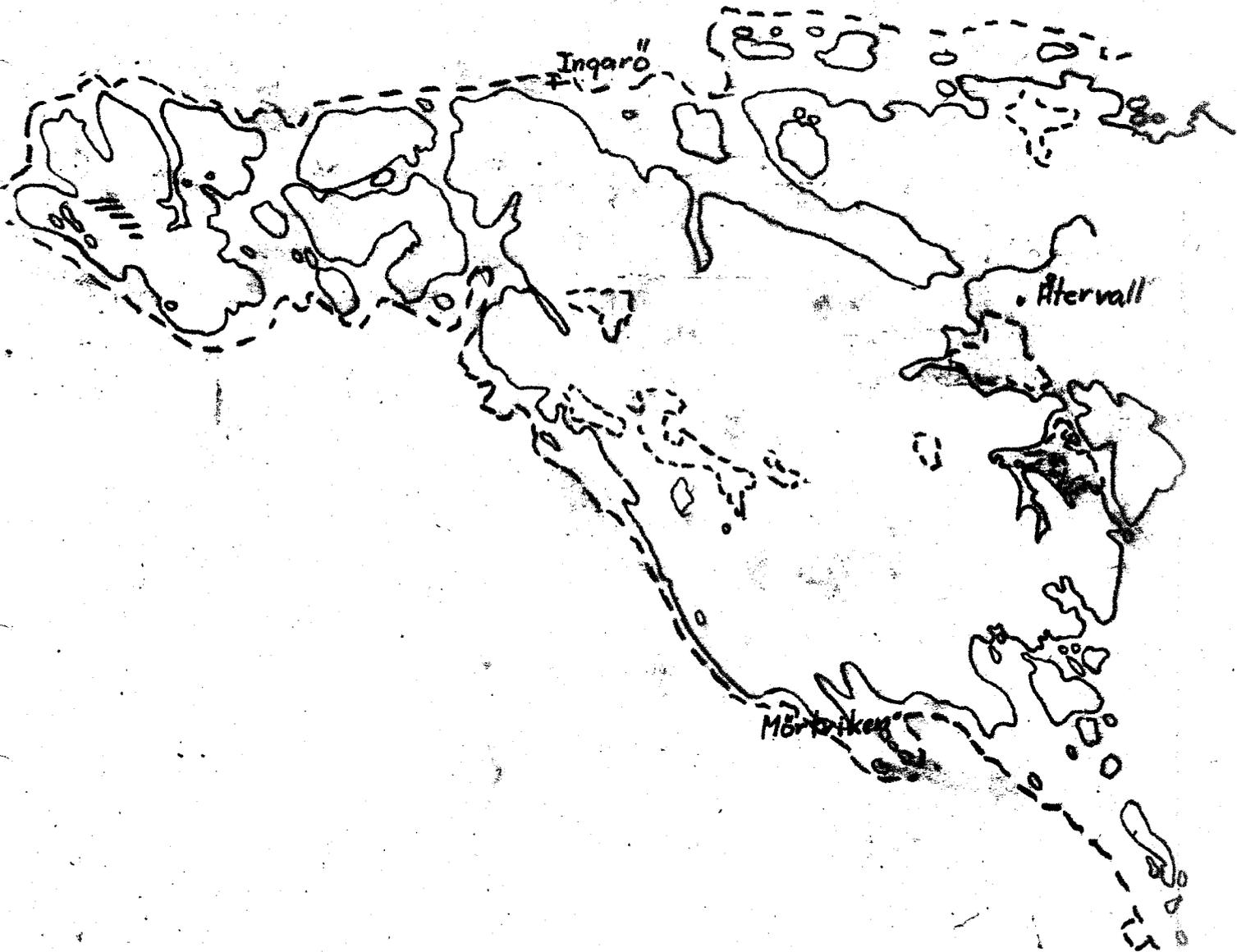
Inte förrän omkring 2500 f.Kr. är det troligt att människor bosatte sig i vår kommun. På kartorna, som visar nuvarande nivåkurvan 25 meter över havet, kan vi få en uppfattning om, hur vår kommun såg ut omkring år 2000 f.Kr. Av Gustavsbergs samhälle var det endast Kvarnberget, Munkmoraberget, Grindstuberget, Kråkberget och berget vid Ekedalsskolan, som var land. Kommunen var en mängd öar, och vikarsom kunde skänka lå fanns det på många ställen. Kartan visar några intressanta platser. Knutshav OSO om Kvarnsjön var år 2100 f.Kr. en mycket grund vik med lå för alla vindar. Kanske har vitmossan där gömt undan lämningar från stenåldersfolk. På Ingarö ligger den intressantaste platsen vid Återvall. Kartan över nivåkurvorna vid Återvall visar, att 200 f.Kr. fanns det fast land mellan norra och södra sidan av Eknäsvägen. Några århundraden tidigare, omkring år 2500 f.Kr. fanns inte denna landförbindelse. På norra sidan av detta sund har påträffats lämningar efter en stenåldersboplats på 27 meters höjd över havet. Den upptäcktes omkring 1915 och undersöktes då av arkivarie Gustav Hallström. Boplatsen är 500 meter lång och 50 meter bred. Den hade ett utmärkt sydläge. Kulturlagret är några centimeter djupt i norra delen och 30 centimeter djupt i den nedre södra delen. En meter under nuvarande markytan har eldgropar påträffats. Flera tusen krukskärvor har genom sina mönster underlättat dateringen till 2400-2200 f.Kr. Vidare har man funnit spånfilare av flinta, mejslar av flinta och ben, stenyxor och en harpunspets av ben. Människoben har också påträffats. På grund av att fyndplatsen hade ett utsatt läge för väder och vind, antog Hallström, att boplatsen bara användes sommartid. Han undersökte själv närliggande bergshöjder för att om möjligt hitta vinterboplatsen. Han fann inget, men riktade en uppmaning till alla intresserade att ha ögonen öppna vid strövtåg i naturen. Han förmodade, att det fanns flera boplatser från denna tid i vår kommun eller på Värmdö. Man borde leta på en höjd av 27-30 m.ö.h, där det kunde finnas tillgång till sötvatten och där platsen var någorlunda skyddad för väder och vind. Sådana ställen finns på Ingarö mellan Vidsjön och Bergvik och på bergen söder om Kolström. I Gustavsberg verkar Knutshav och åkrarna vid Lämshagadal och Andersdal ha varit utmärkta lägen på stenåldern.

25 m ö.h. —
Nuvarande strand ----
R fornlämning

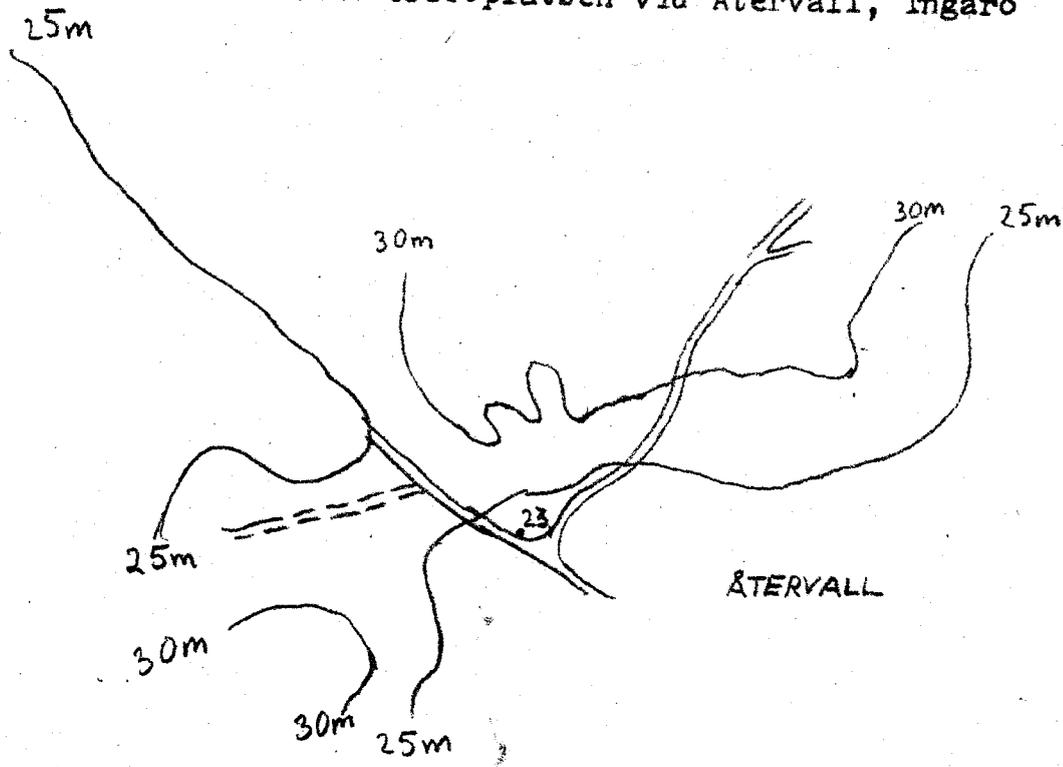

Nuvarande strandlinje-----

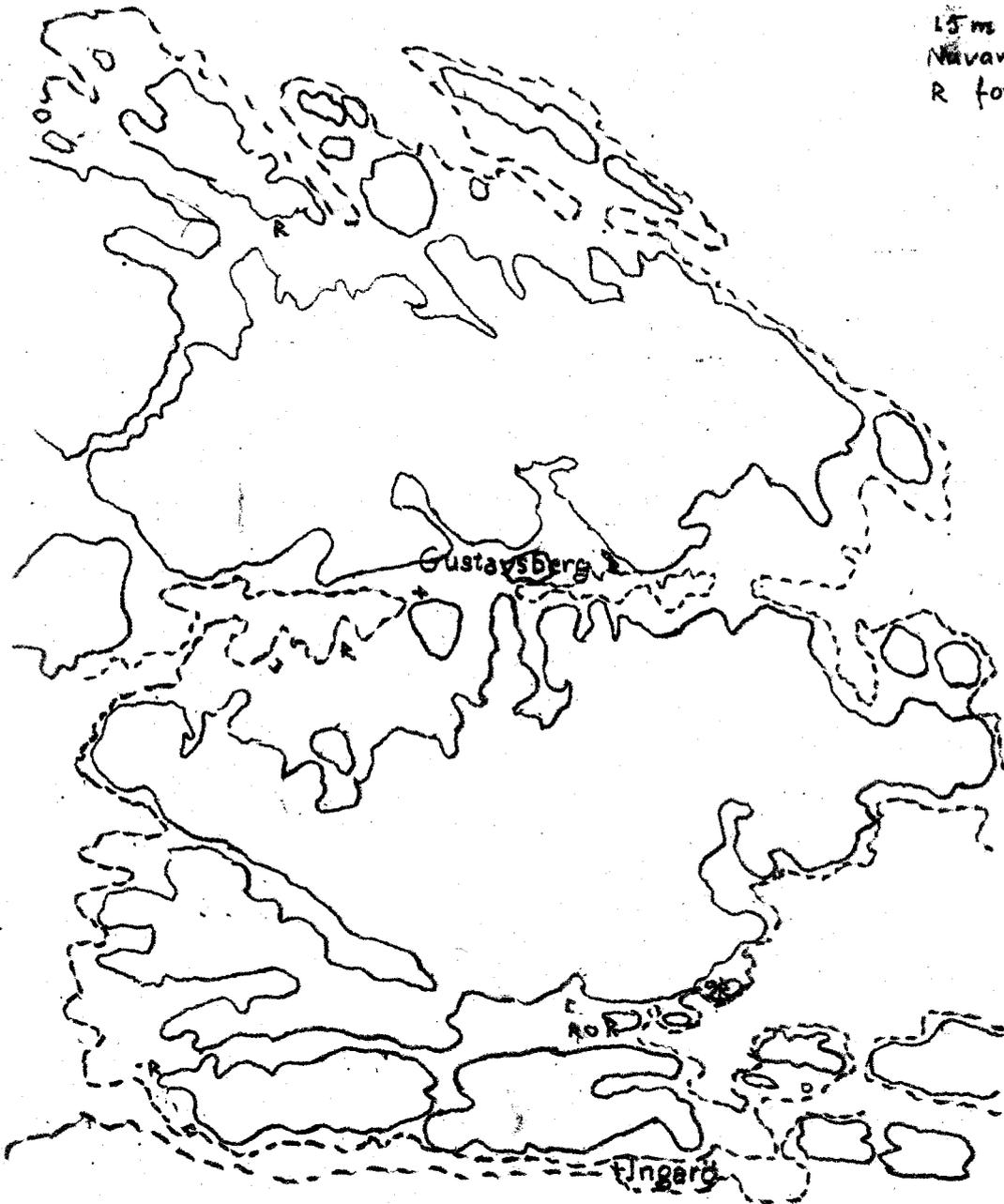
25 ö.h. —

Höjdkurvor vid stenåldersboplatsen vid Återvall, Ingarö

15 m ö.h. —
Nåvarande strand ----
R fornlämning

Bronsåldern.

Efter detta stenåldersfynd i vår kommun finns ett stort tomrum. Ingenting har påträffats, som med säkerhet kan dateras till tiden före Kristi födelse. Kartan, som visar nuvarande nivåkurvan 15 m. ö. h, ger en bild av Gustavsberg vid tiden för Kristi födelse. Av denna framgår, att endast gravhögarna vid Lämshaga och fornborgen vid Bovikshage då låg över havsytan. Varken gravhögarne eller fornborgen är dock så gamla. Att vår kommun under bronsåldern skulle ha varit bebodd förefaller osannolikt. Troligen finns det upptäckta fornminnen från denna tid i Gustavsberg.

Järnåldern.

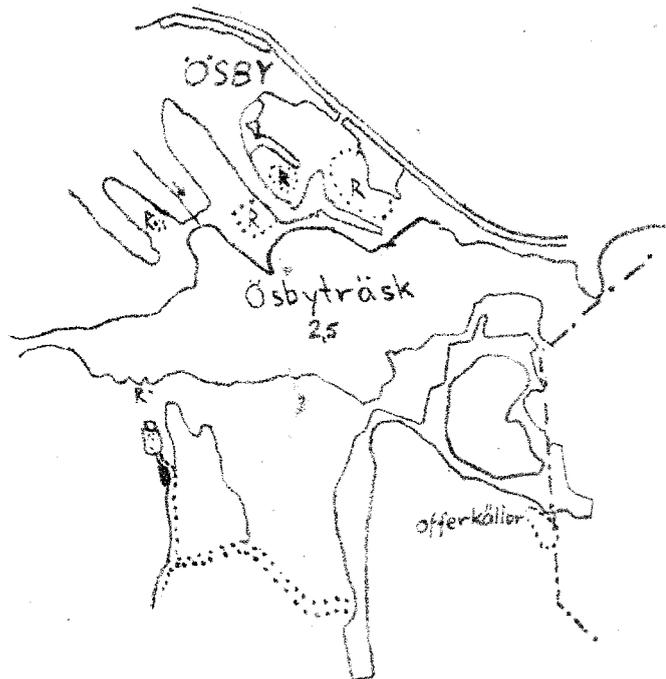
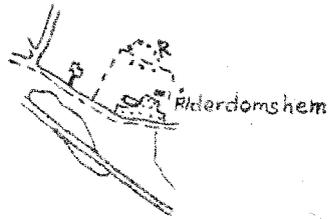
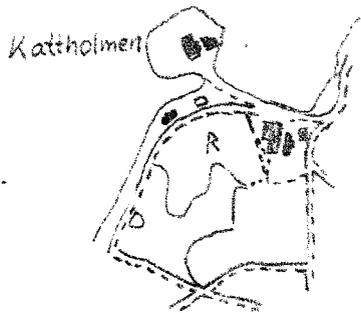
Fornlämningarna i Gustavsberg är troligen alla yngre än 1500 år. En del tillhör järnåldern, men en del tillkom säkert efter 1000 e.Kr. Följande är en kort redogörelse för, vad man nu vet om dem. Nästa sida visar 3 olika områden i skalan 1:10000.

Kattholmen.

År 1941 kartlades gravbacken söder om Kattholmen. Man fann då 29 gravar, runda och rektangulära stensättningar, en treudd och en husgrund. Fem gravar utgrävdes och man fann då kistspikar av järn, 14 järnnitar, 4 glasflusspärlor, ett skadat lerkärl, brända ben och kolstycken. I norra delen av den rektangulära stensättningen fanns en härd av stenar och bredvid den en kolgrop. Vid undersökningen av den allra största kullen hittades mängder av brända benstycken, varför man antog, att den kullen varit gravbackens bälplats. Man gjorde även en fosfatundersökning av åkern söder om gravfältet. Hög fosfathalt gav skäl till antagandet, att platsen varit bebodd och alltså troligen den äldsta boplatsen i Farsta. Man har daterat fornlämningen till vikingatiden och början av medeltiden, d.v.s. 700-1100 e.Kr.

Ålderdomshemmet

Bakom ålderdomshemmet fanns tidigare ett gravfält med cirka 10 fornlämningar från vikingatiden. Då Hästhagen bebyggdes, kartlades gravfältet och togs sedan bort.

Ösby.

I närheten av Ösby gård norr om Ösbyträsk finns fyra olika fornlämningar. Närmast huset ligger ett gravfält med 5 fornlämningar. Öster därom finns det största gravfältet med 25 fornlämningar. En av gravarna är en relativt stor kulle med en stor grop på toppen, kanske ett minne från någon amatörarkeolog. Närmast sjön rakt söder om torpet finns ett gravfält med 8 fornlämningar på en bergsrygg. Sydväst om torpet och längre bort än de andra minnesmärkena finns en stensättning på en bergsrygg i åkern. Någon utgrävning och ingående kartläggning av området har inte ägt rum. Norr om Ösbytorp på den södra stranden av Ösbyträsk finns älvkvarnar på en berghäll.

Stora Kovik, Ekedalsskolan och Beatelund.

Rakt öster om Stora Kovik finns ett gravfält med 8 fornlämningar på en flack åkerholme, troligen från vikingatiden.

Vid Ekedalsskolan finns mellan Gröna skolan och gymnastikbyggnaden en älvkvarnshäll med två älvkvarnsstenar. Numera är man osäker, om det verkligen är älvkvarnar.

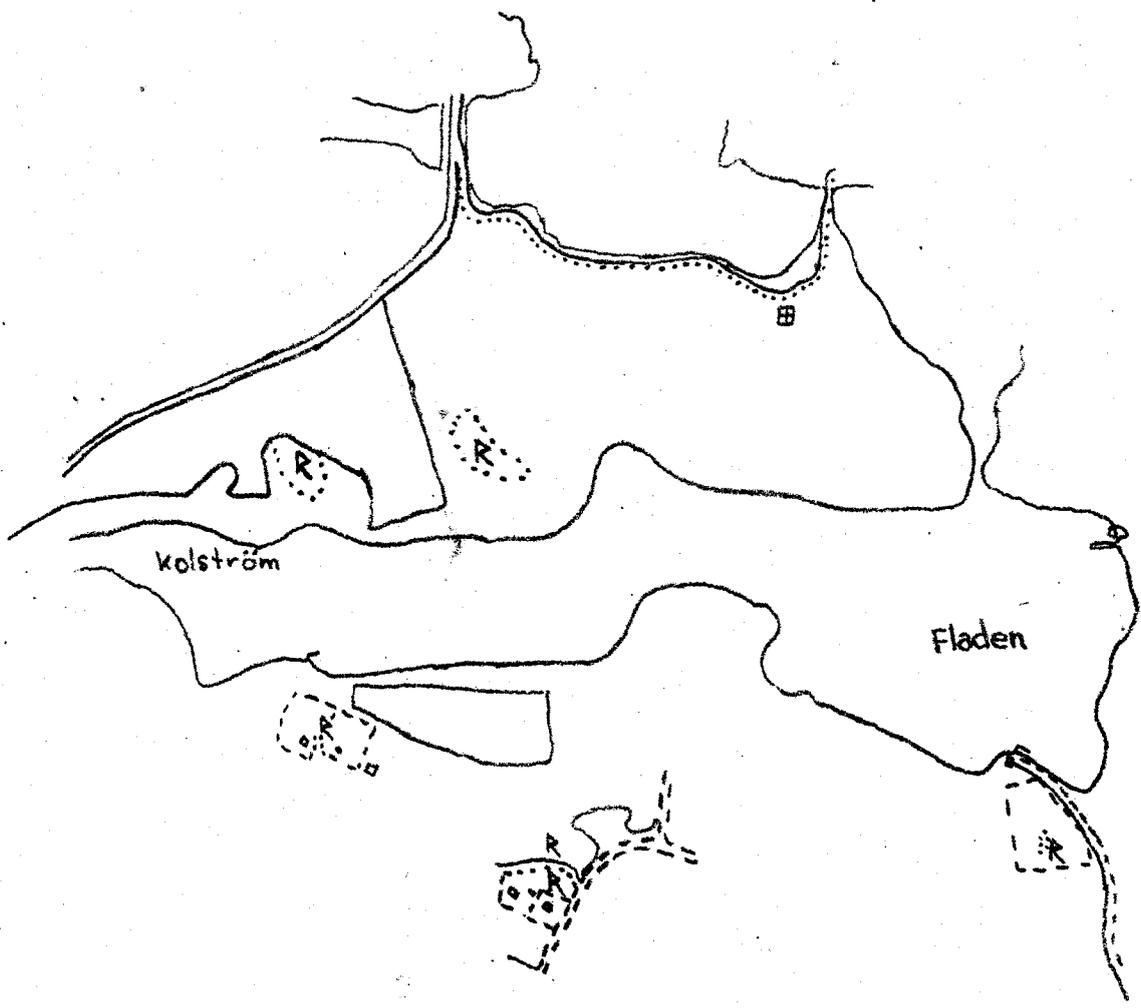
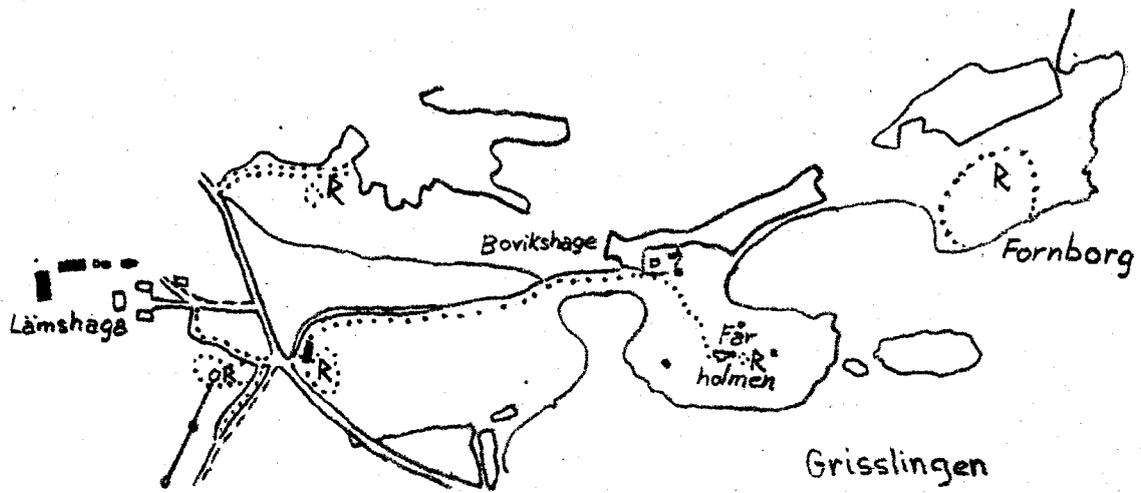
I västra delen av den fridlysta Storängsudd nordväst om Beatelund finns ett gravfält med ungefär 30 fornlämningar från vikingatiden.

Lämshaga och Bovikshage.

Detta område har säkert varit bebyggt redan ett par århundraden efter Kristi födelse. Nordost om slottet på östra sidan om nuvarande Ingarövägen finns tre stensättningar på krönet av en bergsrygg. Där avtagsvägarna till Beatelund och Bovikshage finns 2 gravfält. Öster om Ingarövägen finns ett gravfält bakom den gamla ladan med 10 fornlämningar. Väster om vägen finns ett gravfält med 7 fornlämningar på bergsryggen. På Fårholmen sydost om Bovikshage finns en stensättning 20 meter öster om scoutstugan. Intressantast är dock kanske den högt belägna fornborgen på en udde öster om Bovikshage. Den är troligen från omkring år 500 e. Kr. Dit tog befolkningen sin tillflykt, då tiderna blev oroliga. Man vet att våra trakter var mycket utsatta för plundringar under den här tiden och genom hela vikingatiden. Rester av en ringmur kan fortfarande iakttas runt krönet på berget.

Södersved och norra stranden av Kolström.

Korset på kartan över detta område utmärker platsen för en kole-rakyrkogård från 1800-talet. Norr om Kolström finns 2 gravfält.

Det östra innehåller 10 fornlämningar från järnåldern och det västra 6.

Söder om Kolström.

Där finns 4 platser med fornlämningar, alla belägna inom bostadsområden. Längst västerut ligger en rösebotten 14 meter från en sommarstuga. Längst österut finns två stensättningar på krönet av en tallbacke. Mellan dessa fornlämningar ligger 2 gravfält på vardera sidan om en väg i Lövhamraområdet. Det södra gravfältet innehåller cirka 35 fornlämningar och det norra 10.

Säby gravfält.

Öster om Björnövägen ligger det vackra gravfältet med ungefär 175 fornlämningar. Där finns 3 treuddar med insvängda sidor samt några stensättningar. Många av gravhögarna är försedda med bauta-stenar, av vilka en del har fällit omkull. Flera gånger har utgrävningar företagits. I början av 1990-talet hittade en ägare till Säby säteri, kapten Leuhusen, några krossade urnor, en benkam, spår av förbränning samt en mängd benskrävor. Då vägen till Klacknåset skulle anläggas på 1930-talet, lög en gravhög ivägen, och därför utgrävdes den av antikvarie G. A. Hellman. I gravhögen fann man förkolnade rester av en bat, en mängd spikar och nitar, en järnkniv och brända ben. Hellman undersökte ytligt resten av gravfältet och konstaterade, att det var 250 meter långt och 80 meter brett. Några av de större högarna var 20 meter i diameter och 3 meter höga. Man har daterat gravfältet till tiden för Kristi födelse till år 400 e.Kr. Fortsätter man Björnövägen ytterligare 150-200 meter, finns det på vänster sida om vägen 20 meter sydost om åkerholmens norra spets 3 stensättningar. Alldeles till vänster om vägen, där åkern slutar, ligger ett litet gravfält med 7 fornlämningar.

Ellinge

150 meter söder om själva gården finns en hög och en treudd på bergskrönet.

Återvall. 200 meter norr om Återvalls handel ligger 2 skeppsättningar på vardera sidan om en tomtväg. 400 meter öster om affären ligger 2 stensättningar, den ena på berget och den andra på åsen.

Säby gravfält

